

Árja

HOVEDPROGRAM 2017-2021

Vi er samer og vil alltid være det

Árjas verdisyn og grunntanke

Árja er et samisk parti. Grunnlaget for Árjas politikk utledes av vår særegne samiske kultur, våre felles verdier, vårt grunnsyn og vår historiske tilhørighet til nordområdene. Samene er ett folk med historisk tilknytning til arktiske områder. Nasjonalstatenes landegrensler skal ikke være til hinder for samiske rettigheter, kulturutveksling og næringsliv.

Árjas politikk bygger på og skal ivareta samiske verdier. Vi mener at tradisjonell kunnskap og de eldres plass i vårt samfunn må styrkes og ivaretas på alle nivåer i politikken og i samfunnet for øvrig. Árja ønsker et samfunn med religions- og trosfrihet, likeverd og like muligheter for alle.

Árjas grunnfilosofi er at samene skal kunne livnære seg i de naturgitte forholdene som finnes i sine nære områder basert på egne premisser og egne rettsoppfatninger. Lover og regler må ikke formes slik at folk i lokalsamfunnene ikke får høste av naturressursene i sine egne områder.

Gullelašvuolta (tilknytning/tilhørighet) og slektskapsbånd er viktig.

Vi mener at også de som har nær tilknytning til eksempelvis en bygd gjennom slektskap eller familiebånd, men som ikke lenger er bosatt i sine hjemlige områder, skal ha mulighet til å høste inn til egen *birgejupmi* (egen husholdning) i sine hjemområder.

Árja er et parti for alle samer

Árja gjorde et brakvalg ved sametingsvalgene i 2009 og 2013. Partiet, som ble etablert i 2008, fikk inn fire representanter ved valget 2013, fra tre valgkretser: Østre, Ávjovárri og Gáisi. Når det ble skifte av Sametingsråd i 2016, så inngikk Árja et politisk samarbeid hvor vår presidentkandidat Inger Eline Eriksen ble valgt til rådsmedlem. Árja har medlemmer i samtlige tre politiske komiteer på Sametinget inneværende periode, og har også representanter i ulike råd og utvalg på Sametinget.

Árja stiller lister i seks kretser til Sametingsvalget 2017. Vi ønsker å fortsette med det arbeidet vi har påbegynt. Fordi vi ser at det nytter å tenke annerledes. Fordi vi ser at vår politikk har ført Sametinget inn på riktig spor på mange

samfunnsområder. Fordi Árja har en politikk som hegner om samiske verdier, politikken vår baserer seg på et grunnsyn om at det samiske folket best styres av samiske partier og lister. Vi har en tydelig politikk som er til beste for samiske barn og unge, familier, eldre, bygde- og bysamer.

Vi har en klar visjon for Sametinget: Alle samer bør føle at Sametinget er en del av dem. Sametinget trenger fortsatt å bli utviklet til et mer inkluderende parlament og forvaltningsorgan. Sametingets virksomhet må synliggjøres mer både i det samiske samfunnet og i storsamfunnet. Sametinget skal inn i en ny, veldig avgjørende periode i 2017. Rettighetsspørsmål må avklares, Sametingets rolle i nordområdepolitikken skal styrkes, marine og landbaserte næringer og naturressurser sikres. Gjennom tradisjoner og modernitet videreføres vår felles arv; de samiske språkene og kulturformene våre.

Vi håper at du støtter oss og bidrar til at vi fortsetter å vokse som grenseoverskridende samisk parti. Din stemme er viktig, la oss representere deg i den kommende valgperioden!

Dette er hovedprogrammet til Árja, ønsker du å vite hva våre listekandidater fra de ulike valgkretsene mener er viktig å fremme på Sametinget, finnes det egne valgprogrammer for valgkretsene hvor vi stiller lister. Les programmene og ta gjerne kontakt med våre listekandidater for en prat! Viktigst av alt: bruk stemmeretten din på valgdagen, det er viktigere enn noen gang at alle som kan stemme, stemmer ved sametingsvalget. Hvem som skal representere deg fire år fremover avgjøres av din stemme!

Et åpnere, mer inkluderende Sameting

I 2009 sa Árja: Vi vil ha et åpent, inkluderende Sameting!

Sametinget er samenes selvstyreorgan og et sterkt Sameting er en forutsetning for en styrking av samenes selvbestemmelsesrett som et folk. Sametinget må få mer beslutningsmyndighet i saker som særlig berører samene.

Konsultasjonsavtalen mellom Sametinget og statlige myndigheter må overholdes. Samtidig har Sametinget selv et stort ansvar for å ivareta rettighetene til sitt eget folk, i tråd med folkets ønsker.

Árja vil at Sametinget skal være en åpen, inkluderende institusjon som tar lokalsamfunn, organisasjoner, bygdelag, siidaer mv. med på beslutninger som får direkte innvirkning på deres hverdag. Vi vil fortsatt ha mer åpenhet på Sametinget.

Siden vi kom inn på Sametinget i 2009 har Árja:

- Fått gjennomslag for at Sametinget avholder jevnlig folkemøter om viktige saker. Alle samiske interesser må få komme til orde og kunne påvirke Sametingets politikk og Sametinget må bli enda mer synlig ute i de samiske samfunnene.
- Fulgt opp lovnadene våre om at viktige saker må sendes ut på høring til ulike samiske interessehavere.
- Støttet opp om mer offentlighet på Sametinget.
- Fremmet forslag om at det utgis en egen katalog over årlige tildelinger til ulike formål over Sametingets budsjett.

Árja vil:

– Bidra til at det oppnås en felles forståelse med Regjeringen om hvordan konsultasjonsavtalen mellom Sametinget og statlige myndigheter fra 2005, skal gjennomføres i ulike typer saker.

- Bidra til at Sametinget konsulterer berørte samiske interesser i flere tilfeller enn det som gjøres i dag.
- Bidra til at Sametingets myndighet styrkes ved blant annet å prioritere arbeidet med Samerettsutvalgets forslag til saksbehandlings- og konsultasjonslov.
- Ha et Sameting som sender ut viktige lovsaker på høring og for øvrig har en fruktbar dialog med alle interesser.
- Ha et Sameting som fremmer fastboende samers rettigheter og som prioriterer arbeidet med å gi rettsbeskyttelse for disse.
- Ha et Sameting som har mindre fokus på interne saker og mer fokus utad, blant annet bør Sametingets samhandling og dialog med kommunene og fylkeskommunene styrkes, særlig innenfor helse- og omsorgssektoren, skole og samferdselspolitikken.
- Et Sameting som har mer økonomisk frihet, hvor tinget selv i større grad kan bestemme hvordan midlene skal fordeles i samfunnet.

En lys fremtid for samiske lokalsamfunn og nordområdene!

Sametinget – en tydelig urfolksstemme i nord

Árja sa i 2009 at Sametinget må bli en mer synlig aktør i nordområdesatsningen. Sametinget skal være en av de viktigste premissleverandører for det som skjer i samiske områder. Árja mener det må legges mye større vekt på landsdelens eget behov for utvikling på egne premisser. I samråd med lokalsamfunnene skal Sametinget være en tydelig stemme i nord, en motmakt mot den sentraliserte makten.

Árja vil være:

- *Tydelig på at Sametinget må få mer innflytelse på nordområdepolitikken innhold og prioriteringer.*
- *Pådrivere for at Sametinget skal være en mer aktiv aktør i fora hvor beslutninger tar, slik som Arktisk Råd, hvor Sametingene må få en egen status.*

– Tydelig på at samisk kunnskapspolitik er det viktigste nå, *Sametinget må få en tydeligere rolle i Nordområdepolitikken sammen med Regjeringen.*

Samiske språk og medier

Samisk språk – en viktig del av samisk identitet

Det samiske folket er et rikt folk fordi vi har så mange samiske språk og så mange ulike måter vi kan bruke språkene våre på. Enten det er gjennom nettbrett og applikasjoner, eller gjennom koftesøm og skjæring av sennagress, så ønsker vi at våre samiske språk skal leve videre og høres over hele landet og hele verden.

Det må kontinuerlig jobbes for å sikre fremtiden til det samiske språk, i alle områder av Sápmi. Samenes språkrettigheter krenkes hver dag, samtidig gjør språksentre en solid innsats for å styrke opplæringen i samisk og utvikle samiske språkbadsmodeller.

Styrket samarbeid med bykommuner kan gjøre samiskopplæring tilgjengelig for flere enn i dag. Frie samiske medier er en forutsetning for det samiske demokratiet, og Árja mener at utvikling av en fremtidsrettet og solid samisk mediepolitikk må være en viktig sak for Sametinget.

Árja vil:

- At alle elever som ønsker det skal ha mulighet til å lære et samisk språk i grunnopplæringen i Norge.
- At flere bykommuner lager samarbeidsavtale med Sametinget for å synliggjøre samisk språk og kultur.
- At Sametinget skal tilstrebe seg til å ha all informasjon på nord-, lule- og sørsamisk, også tolketjenester.
- At Sametinget selv skal fremstå som et godt eksempel i bruk av samisk språk gjennom økt bruk av samisk i politisk arbeid.
- At Sametingets budsjett må økes betraktelig for at tinget skal kunne bistå de nye kommunene som er innlemmet i språkforvaltningsområdet.

- At Sametinget mer aktivt må følge opp bruken av tospråklighetsmidlene, og stille klarere krav til kommunene.
- At de minste samebarna skal prioriteres i språksatsningen, f.eks. så er det et stort behov for samiske leker, spill og en solid styrking av medietilbudet for samiske barn.
- At det etableres flere språksentre og at sentrene får økte midler for gjennomføring av voksenopplæring og språkbadsprosjekter.
- At det etableres flere samiske språkbadsbarnehager, og at alle gravide får informasjon om fordelene ved tospråklighet gjennom oppfølgingen fra helsevesenet.
- Støtte opp om utviklingen av en samisk talesyntese slik at synshemmede og dyslektikere kan ha mulighet til å utvikle språket på lik linje med andre.
- At det produseres flere samiske barne- og ungdomsprogrammer på tv, på nett og på radio.
- At flere samiske barne-tv-programmer utgis på DVD og publiseres på nett, det bør etableres en egen støtteordning for dubbing av fremmedspråklige filmer til samiske språk.
- At mulighetene for et allsamisk medietilbud utredes nærmere.
- At samiske aviser, herunder også Nuorttanaste, sikres forutsigbare økonomiske rammer, og at særlig de nettbaserte medietilbudet prioriteres og forbedres.
- At samarbeidet mellom ulike urfolks mediebedrifter videreutvikles.

Bygdene og byene, samiske samfunn i en ny tid

Árja mener at meahcci/naturen er en del av oss, og det er vårt hjem, vårt spiskammer og våre barns lærested og lekeplass

Árja er et parti som ivaretar interessene til samer i bygd og i by. Árja ønsker at infrastrukturen i bygdesamfunnene må styrkes og at fraflytting fra sjøsamiske og andre samiske småsamfunn må bremses opp ved hjelp av ulike typer virkemidler. Vi vil derfor at Sametinget bidrar mer til å opprettholde

bosetningen i samiske bygdesamfunn. Sametinget har et ansvar for å styrke rettighetsgrunnlaget for de fastboende samene slik at de også har rett til å høste og nyttiggjøre seg av naturressursene på innlandet og i kyst- og fjordområdene. Den samiske levemåten *birgejupmi* (livsgrunnlag) trenger trygghet og rettsvern slik at levesettet fortsatt skal kunne videreføres.

Árja har på Sametinget vært en tydelig pådriver for:

- Å bevare og styrke grendeskolene. Árjas forslag har blant annet resultert i etableringen av et grendeskolenettverk og tilskudd til opplæring i tradisjonskunnskap ved grendeskolene i Billefjord og i Tana.
- Å styrke rettighetene til samiske tradisjonsbaserte næringer.
- Å legge bedre til rette for samiske kombinasjonsnæringer i lovgivning og gjennom egne tilskuddsordninger.
- Å få i gang etableringen av et senter for samisk tradisjonell kunnskap under Samisk høgskole.
- Å få på plass samarbeidsavtalene mellom Sametinget og Tromsø og Oslo kommuner.
- Å få på plass et bedre barnehage- og opplæringstilbud for samiske barn, unge og voksne i byer som Oslo, Trondheim, Bodø og Alta.

Árja vil fortsatt styrke bygdesamfunnene

Bygdene er livsnerven i Sápmi

Árja vil at Sametingets støtteordninger skal brukes til å styrke infrastrukturen i samiske områder i samisk landbruk, samiske marine og landbaserte næringer, naturhøsting, duodjiproduksjon og opplæring i bygdene. *Meahcástallit* (utmarksbrukere), de som lever av kombinasjonsnæringer og samiske primærnæringer, henter alle en del av sin *birgejupmi* fra naturressursene både på land, vann og i havet.

Árja vil:

- Arbeide for at infrastrukturen i lokalsamfunnene styrkes.

- At Sametingets rolle skal styrkes i arealsaker, gjennom minerallovgivningen og annen lovgivning.
- At samiske kulturminner må sikres bedre beskyttelse i kulturminneloven da disse er viktig dokumentasjon for samenes tilknytning til nordområdene.
- Sikre at unge får muligheter til å bli på sine hjemsteder, og at det er arbeid til alle og muligheter for utvikling.
- Jobbe for at det utvikles en egen statlig støtteordning for samiske grendeskoler, ordningen må forvaltes av Sametinget. Skolen har en sentral plass i mange lokalsamfunn og bidrar til å opprettholde bosetningen der.
- Jobbe for å få omgjøre nedlagte skoler til ressurskoler innen samisk språk og kultur, herunder *meahcástan*-skoler, leirskoler eller ressurskoler.
- At Sametinget setter mer fokus på bygdeturisme og produksjon av kortreist mat av høy kvalitet.
- Utmarksopplevelser må utvikles med utgangspunkt i samiske verdier og må ikke hindre tradisjonelle næringer og utmarksbruk.
- Bedrifter som selger samiske kulturopplevelser må ha samisk eierskap og en verdig samisk kulturprofil.
- Få på plass en egen samisk reiselivskatalog.

Bysamisk løft!

Árja er bysamenes talerør

Árja har på Sametinget foreslått og fått gjennomslag for mange gode tiltak som støtter opp om bysamenes interesser. Blant annet har vi vært sentral i arbeidet med å få på plass et tettere samarbeid med bykommunene Oslo, Tromsø, Trondheim og Alta. Samer i byer skal også ha gode opplæringstilbud og samiske møteplasser, hvor et mangfold av kulturuttrykk får utvikles og synliggjøres.

Árja vil:

– *At det etableres permanente samiske møteplasser og kultursentra i byene, og at Sametinget prioriterer etablering av slike sentre i Tromsø, Oslo, Alta og Bodø i neste periode.*

– *At opplæringsloven og sameloven må revideres slik at den styrker retten til samiskopplæring uavhengig hvor i landet man bor.*

– *Sametinget utvikler tilpassede samarbeidsavtaler med bykommuner som Alta, Bodø, Harstad og Trondheim. Sametinget må evaluere samarbeidsavtalen med Tromsø kommune og styrke oppfølgingen av samarbeidsavtalen med Oslo kommune.*

– *At bykommunene skal etablere flere kommunale samiske barnehager og barnehageavdelinger, og samisk innhold i SFO og kulturskole.*

– *At samisk språk synliggjøres i byene, samiske språkbud tilbys i alle større byer.*

Samiske barn og unge

Det mest dyrebare vi har

Árja mener at samiske barnehager skal styrke barnas språk og at de skal ha et samisk innhold i sine pedagogiske planer, og bygge på samiske oppdragelsesnormer og tradisjonell kunnskap. Oppdragelse og utdanning må bygge på samenes egne premisser og på våre verdier. Opplæringen må derfor ta utgangspunkt i det enkelte barn og behovene i det samiske samfunnet.

Det er viktig at samiske barn sikres solide språkkunnskaper i barnehage og skole. Árja ser behov for å styrke samiske barns rettigheter slik at alle samiske barn skal få opplæring i og på samisk uavhengig av hvor de bor. Vi har kjempet hardt og lyktes i å få fornorskningsprosessen inn i læreplanene til norske elever fra høsten 2013.

Vi har bidratt sterkt til at støtten til samiske læremidler har økt, samiske foreldre har fått plass i Regjeringens foreldreutvalg for grunnopplæringen (FUG) og Foreldreutvalget for barnehager (FUB) og til at en egen tilskuddsordning for tradisjonell kunnskap i grunnskolen er etablert. Árja har også initiert utvikling av VERDDE-prosjektet i grunnskolen.

Árja vil:

– Videreutvikle VERDDE-prosjektmidler som skal bidra til vennskapssamarbeid mellom skoler i det samiske området.

Samiske barn skal få en lovfestet rett til et samiskspråklig barnehagetilbud

– At det lovfestes en individuell rett til opplæring i og på samisk i opplæringsloven.

– At Samisk foreldrenettverk får støtte fra Sametinget, og Samisk lærernettverk tas med i utdanningspolitisk arbeid.

– At Sametinget videreutvikler et grendeskolenettverk for å sikre at samiske grendeskoler står sterkere sammen mot nedleggingstrusler.

– At alle barn skal ha en trygg oppvekst med inkluderende barnehage- og skolemiljø hvor de får brukt sine evner på en god måte.

– At samiske barn får tilgang til gode læremidler, lydbøker, App-er, nettbaserte spill og programmer som stimulerer til økt læring.

– At Sametinget gir særlig støtte til samiske pedagogiske hjelpemidler/leker for de minste barna.

– At det etableres en egen ombudstjeneste som skal overvåke om statlige myndigheter overholder samiske barns rettigheter.

– At det etableres en egen statlig tilskuddsordning for samiske grendeskoler.

– At Sametinget fortsatt prioriterer stipend til samisk barnehagelærer-, lærer- og språkutdanning.

– At samiske eldre brukes som ressurspersoner i barnehagene og skolene.

– At det etableres flere samiske avdelinger ved kommunale barnehager eller egne kommunale samiske barnehager slik at alle barn som ønsker det får muligheten å lære samisk.

– At det etableres sentra for samisk fjernundervisning og språkressursentre i de ulike samiske språkområdene.

– At læremiddelportalen OVTTAS.no får støtte over statsbudsjettet og at det utvikles flere digitale læremidler, herunder læremidler for barn med syns- og hørselshemninger.

- Jobbe for å få samisk språk og innhold, og samisktalende medarbeidere, inn i skolefritidsordningen.
- At det skal etableres en egen studieretning i tradisjonell utmarksbruk (*meahcásteapmi*) ved den samiske videregående skolen.
- At de samiske videregående skolene skal forbli statlig eid.
- At Kunstscolen i Karasjok fortsatt skal få støtte fra Sametinget.

Samiske eldre

Ressurspersoner i tradisjonskunnskap i en moderne tid

Árja lovet at hvis vi kom inn på Sametinget så ville vi sikre en tydelig eldrepolitisk satsning. Vi mener vi har fått til mye!

- Árja har fått gjennomslag for etablering av Sametingets eldreråd. Eldrerådet har styrket Sametingets eldrepolitiske arbeid.
- Árja har særlig støttet opp om prosjektet i ulike samiske områder som har det formålet å styrke tilbudet for samiske eldre, herunder lese- og skrivehjelp for eldre samer i Kautokeino, helsetreff for samiske eldre i Skånland og Tysfjord, møteplass for samiske eldre i Alta. Dette er positive måter å gi samiske eldre en god og verdig alderdom.

De eldres kunnskaper, viten og livserfaringer er en av de sterkeste grunnsteiner vårt samfunn er bygget på. De eldre har alltid hatt en sentral plass i samiske samfunnet.

Árja tok initiativ til et eldrepolitisk løft på Sametinget, vi er garantisten for at det fortsetter slik også etter valget 2017!

Árja vil:

- At samiske eldre behandles som ressurspersoner og gis mulighet til å delta i samfunnet på egne premisser.

- Utvide lese- og skrivehjelpen som Sametinget støtter opp om i Kautokeino kommune, også til andre kommuner med samiskspråklige eldre.
- At samiske eldre skal kunne bo hjemme så lenge som mulig, akkurat der de vil og ikke tvinges til å flytte på grunn av sentralisering.
- At samiske eldre som behøver pleie skal kunne bo i tilrettelagte pleieboliger i sitt nærområde, eller i generasjonsboliger.
- At Sametinget utarbeider en helhetlig eldreplan hvor samiske eldres levevilkår, deres omsorgstilbud vurderes og deres plass i samfunnet synliggjøres.
- At samiske eldres rett til å snakke samisk i kontakt med helsevesenet og andre offentlige organer styrkes og at tolketilbudet utvides.
- Samiske eldre skal ha en lovfestet rett til omsorg særlig tilpasset egen kulturbakgrunn

Rett til tradisjonell og moderne høsting av fornybare ressurser

Kombinasjonsnæringer for fremtiden

Det samiske folk har historiske rettigheter til utnyttelse av fornybare ressurser på land på grunnlag av alders tids bruk, hevd og lokale sedvaner. Samene innehar verdifull kunnskap som bør brukes som grunnlag for forvaltningen av ressursene, fordi samene har forvaltet ressursene på en bærekraftig måte i tusener av år.

Árja vil:

- At fastboendes samers rettigheter til *meahcásteapmi* (utmarksbruk) anerkjennes som en viktig økonomisk tilpasningsmåte og kulturbærer.
- At Sametingets tilskuddsordninger bedre skal ivareta samisk kombinasjonsbruk, og at innlandsfisket må styrkes som kulturbærer og næring.
- At Sametinget skal fortsatt motsette seg vern av viktige bruksområder for lokalbefolkningen hvis vernet hindrer kulturbasert høsting.

- At kommunenes selvstyrerett over motorferdselen i egen kommune skal styrkes og fylkesmannens overprøvingsmyndighet begrenses.
- At forskriftene som forbyr motorferdsel i juni måned må revideres slik at de som driver med tradisjonelt samisk notfiske og fiske etter ferskvannsfisk har mulighet til å frakte båt og utstyr til fjellvann hvor slikt fiske foregår.
- At det ikke skal stilles krav om en viss minimumsinntekt eller dispensasjon som betingelse for lokalbefolkningens bruk av kjøretøy på etablert gamle ferdselsårer i utmarka.
- At eldre bør unntas fra kravet om å årlig søke dispensasjon til motorferdsel i sine nærområder ved tradisjonell høsting til eget bruk.
- At Sametingets verdiskapningsprogram for kombinasjonsnæringer må styrkes.
- At Sametinget har særlige støtteordninger til samiske organisasjoner som arbeider med å fremme samiske utmarksbrukeres og sjøsamiske interesser.
- At Sametinget støtter etablering av mottaksanlegg for ferskvannsfisk.
- At tradisjonell gammebygging må tillates og kursing i gammebygging tilbys.
- At det tas vesentlig hensyn til tradisjonelle samiske næringer og utmarksbruk ved ulike typer utbyggingssaker i hele det samiske området.
- At det opprettes en egen kartleggingskommisjon for samiske rettigheter utenfor Finnmark snarest mulig. Dette bør ikke vente til eventuelle nye forvaltningsorgan opprettes.
- At Sametinget får en styrket rolle i grunnforvaltningen av statlig forvaltet grunn i pite-, lule- og sørsamiske områder.
- At lokale vernestyre må bli bedre til å ivareta samiske interesser ved forvaltning av verneområdene.
- At vårjakt på ender i Kautokeino skal bli en permanent, lovbeskyttet form for jakt, og at tradisjonell snarefangst på ryper fortsatt skal være en lovlig fangstmåte.

En ny samisk miljøpolitikk basert på erfaringskunnskap

Tradisjonell bruk er det beste vern

Vi er forpliktet til å tenke på vegne av syv fremtidige generasjoner i alt det vi gjør som politikere. Árja har en helhetlig miljøpolitikk, en politikk som ivaretar samiske interesser både ved større utbyggingsprosjekter med potensielt skadelige miljøkonsekvenser for både mennesker og alt annet levende, og ved forvaltningen av naturressursene i våre områder. Samisk tradisjonell bruk har gjennom tidene vært det beste vernet for våre ressurser, derfor oppleves statlige verneprosesser negative for samiske utmarksbrukere, jegere og fiskere. Vi mener at det samiske folket gjennom tidene har opparbeidet seg erfaringskunnskap om både klimaendringer og overlevelsesmåter i Arktis. Slik kunnskap må vektlegges mer også av Sametinget.

Árja vil:

- Være tydelige på at vi ikke kun skal være råvareleverandører til andre land; uttak av ikke-fornybare naturressurser skal baseres på de strengeste miljøkravene og ordninger for å kontrollere at det ikke foregår miljøkriminalitet må intensiveres.
- Være en tydelig motstander av miljøskadelig gruvedrift, og giftige utslipp i fjord og på vidde, av hensyn til mennesker, miljø og alt levende i naturen. Vi er i mot NUSSIRs planer om gruvedrift i Kvalsund og annen mineralvirksomhet som vil være til stor skade for miljøet.
- Ha stans i etableringen av nasjonalparker, landskapsvernområder og naturreservater i samiske områder, når slikt vern er til hinder for lokalt utmarksbruk.
- At det skal være tillatt å bruke motorisert kjøretøy i områder hvor lokalbefolkningen har benyttet ulike former for motoriserte framkomstmidler.
- Ha på plass egne regler om miljøansvar for gruve-, olje- og oppdrettsselskaper som er etablert i nord.
- Være tydelige på at Sametinget må si nei til olje- og gassvirksomhet utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja.

- Pådrivere for at Sametinget skal sette oljeberedskap i nord på dagsordenen. Motsette seg etablering av verneområder i kyst- og fjordstrøk som har den effekt at tradisjonell sjøsamisk bruk forhindres eller forbys.
- At ulovlig oppsatte gjerder som er til trussel for dyrelivet skal fjernes.

Samiske rettigheter i Finnmark: Finnmarkseiendommen og

Finnmarkskommisjonen

Lokalbefolkningens rettigheter først

Árja har hatt en tydelig prinsipiell rettighetspolitikk på Sametinget, samtidig som vi har fokusert på gjennomføring av folkerettens regler i norsk og samisk rett. Árja har på Sametinget vært tydelige på at vi motsetter oss vern av samiske bruksområder, når slikt vern innskrenker lokalbefolkningens rett til naturhøsting.

Vi har også vært tydelige på at ordningen med vårjakt på ender i Kautokeino må bli permanent. Vi har motsatt oss utvidelsen av verneområder i Anárjohka og etablering av nye verneområder og omfattende våtmarksvern i Finnmark.

Árja vil:

- At Finnmarkseiendommen skal ha bedre dialog med eiendommens rettmessige eiere; Finnmarks befolkning.
- At bygdesamfunnenes rettigheter sikres gjennom anerkjennelse av særlige lokale rettigheter og lokal forvaltning gjennom Finnmarkskommisjonens arbeid. **FeFo skal ikke motsette seg at lokale samiske rettighetshavere får forvalte sine egne områder i tråd med tradisjonell bruk.**
- At folk i Finnmark skal ha vederlagsfritt uttak av trevirke på Finnmarkseiendommens grunn.
- At samisk tradisjonell notfiske anerkjennes og inkluderes i Finnmarksloven. Notfiske er et tradisjonelt miljøtiltak for å bedre vannkvaliteten i fiskevann, og dermed også sikre god kvalitet på fisken.
- At lokale jaktlag fortsatt skal ha fortrinnsrett til kommunens elgvald, og at elgjakten skal være rimeligere for folk bosatt i Finnmark enn folk bosatt utenfor.

- At det skal kunne drives elgjakt, også innenfor vernede områder, og at rypejakt med hund begrenses.
- At vårjakt i Kautokeino skal bli en permanent, lovbeskyttet form for jakt, og at tradisjonell snarefangst på ryper fortsatt skal være en lovlig fangstmåte.
- At Finnmarkskommisjonen må få mer ressurser til sitt arbeid og sikrer at samiske sedvaner og rettsoppfatninger ivaretas.
- At det tradisjonelle laksefisket i elvene og Tanavassdraget må opprettholdes og forvaltes lokalt gjennom et regelverk som sikrer en bærekraftig laksebestand, og at turistfisket reduseres særlig på finsk side. Tanaavtalen skal forhandles frem gjennom konsultasjoner med Sametinget og lokale rettighetshaver og Árja vil sikre at tradisjonell kunnskap legges til grunn for forvaltningen av laksefisket i Tana. Ved innskrenkninger i laksefisket skal samiske rettighetshavere ha prioritet.
- At det tradisjonelle laksefisket i Neiden opprettholdes og at østsamiske tradisjoner synliggjøres mer.
- At ”5-kilometersgrense” og andre tiltak innføres for å begrense utlendingers innlandsfiske i Finnmark.
- At Sametinget lager en egen policy for FeFo og blir en mer aktiv eier av FeFo.

Samiske rettigheter i Troms, Nordland og sørsameområdet

NYTT PUNKT

- Árja vil at arbeidet med Samerettsutvalget 2 prioriteres og sikres nødvendig fremdrift

Sjøsamiske kombinasjonsnæringer og fiskerettigheter

Vi hegner om sjøsamenes levesett

Folket på kysten har historiske rettigheter til utnyttelse av fornybare ressurser i kyst- og fjordområdene basert på alders tids bruk, hevd og lokale sedvaner. Retten til fangst og fiske er selve livsgrunnlaget for kystbefolkningen og sjøsamene er inne i en kritisk periode hvor de trenger et Sameting som aktivt støtter dem.

At kyst- og fjordfisket sikres tilstrekkelige ressurser for å kunne fortsette som bærebjelker for den sjøsamiske kulturen. Árja har vært pådriver for en lovfesting av sjøsamenes rett til fiske i sjøsamiske områder, på kysten og i fjorder. Vi vil ha en lovfesting av denne retten.

Árja vil:

- At norsk lov skal anerkjenne og sikre sjøsamenes rett til fiske i sjøsamiske områder basert på deres historiske bruk
  - At sjøsamisk kulturutøvelse, herunder fiske og kombinasjonsbruk, må sikres bedre vern mot inngrep fra gruveindustri, oppdrett etc.
- At det ikke bør gjøres unntak fra forbudet mot store fartøy slik som seisnurpere innenfor fjordlinjen innenfor virkeområdet for fiskeriatvaten mellom Sametingets og Regjeringen.
- At Fjordfiskerikommisjonen skal sikres reell medbestemmelsesrett over forvaltningen av fisket i sjøsamiske områder
- Opprettholde og styrke det tradisjonelle sjølaksefisket som næring i Troms og Finnmark, og bidra til at det ikke konsesjonsbelegges.
- Sikre sjølaksefiskernes historiske rettigheter til fiske, og at sjølaksefisket ikke skal urimelig begrenses. Fisketidene skal tilbakeføres til slik de var på 1980-tallet.
- Sterkere innflytelse for Sametinget i den nasjonale fiskeriforvaltningen.
- At ”Røkke-kvotene” skal tas tilbake grunnet manglende overholdelse av leveringsforpliktelser, og fordeles til lokale fiskere.
- At Sametinget bidrar til å sikre gode rammebetingelser for fiskemottak og muligheter til opprusting av kaianlegg.

- Begrense fiskeoppdrett slik at ikke viktige gyteområder for fisk ødelegges og kreve at eksisterende oppdrett utøves på en økologisk og forsvarlig måte. Oppdrettsnæringen må etablere beredskapsbaser for gjenfangst i hver kommune hvor de har virksomhet. Der hvor oppdrettsanlegg nedlegges skal det ikke tildeles nye konsesjoner.
- Jobbe for å få redusert selbestanden i fjordene, og styrke lokalbefolkningens rett til selfangst og salg av selprodukter.
- At det iverksettes utarbeidelse av en samlet tiltaksplan for de sjøsamiske fiskeriene.
- At Sametinget skal prioritere arbeidet mot sentrale myndigheter for å få til gode virkemiddelordninger for kombinasjonsdrivere i kystnære områder.
- At det skal videreutvikles gode målrettede investeringsordninger som sikrer fiskernes økonomi og arbeidsplasser ved kysten.

Arktisk landbruk og reindrift

Viktige samiske næringer

Arktisk landbruk og reindrift er viktige samiske kulturbærere. Det arktiske landbruket behøver særlige virkemidler for å kunne videreføres. Reindriften er en av flere samiske kulturbærende næringer. Reindriften styres gjennom egne selvstyreorganer og gjennom egen næringsorganisasjon, med Sametinget som en viktig premissleverandør.

Siden 2009 har Árja:

- Vært med på å få økte rammer til tilskuddordningene til arktisk landbruk. Sametinget har fått økte midler til dette viktige arbeidet i inneværende periode.
- Bedre dialog med landbruksorganisasjonene og NRL.
- Rekrutterings- og verdiskapningstiltak i landbruket.

Árja vil:

- At arktisk landbruk må ha særskilte støtteordninger, den dramatiske nedgangen i antallet gårdsbruk må tas på alvor av Sametinget.
- Støtte opp om en forsvarlig rovdyrpolitikk hvor rovdyrbestanden reduseres i de områder hvor det er nødvendig av hensyn til samiske primærnæringer.
- Jobbe for å få til støtteordninger for oppkjøp av driftsbygninger i landbruket, og styrke mulighetene for generasjonsoverføring.
- Særlig fokusere på tiltak som får ungdom og kvinner til å satse på landbruk og kombinasjonsdrift.
- At Sametinget må ivareta reinbeitedistriktenes og siidaenes rettigheter i oppfølgingen av den nye reinbeitekonvensjon. Områdeprotokollene må reforhandles i områder hvor Sametinget har vedtatt at de fremforhandlede protokollene ikke er akseptable.
- Styrke dialogen mellom ulike samiske næringer gjennom gjensidig forpliktende tiltak (*verddevuohta*).
- At det skal igangsettes et arbeid for å vurdere hvilken rolle Sametinget skal ha i den fremtidige forvaltningen av reindriften i Norge.
- At det utvikles egne satellittprogrammer for samiske næringer som innhenter data om den miljømessige kvaliteten og omfanget av arealene som er tilgjengelige for samiske næringer og utmarksbrukere.
- At reintallstilpasning alltid skal skje innenfor akseptable juridiske, økonomiske og sosiale rammer, og i tett samarbeid med reindriftnæringen. Økonomisk oppreisning må tilkjennes dem som urettmessig har redusert sine reinflokker. Det må gjøres en egen utredning av om vedtakene om reintallsreduksjon er i samsvar med samenes menneskerettigheter.
- At Sametinget sammen med andre aktører igangsetter tiltak for å hindre togpåkjørsler av rein

Samisk forskning, tradisjonell kunnskap og kompetanse

Tradisjonell kunnskap må vektlegges mer i ressursforvaltningen

Kunnskap er samfunnets viktigste forutsetning for å videreutvikles i tråd med egne verdier og på egne premisser. I de samiske samfunn finnes mye kunnskap, viten og erfaringer som det må tas hensyn til ved samfunnsutvikling, forskning, ressursforvaltning, politikkutforming og lovgivning.

Árja vil:

- Arbeide for at Sámi allaskuvla skal bli et urfolksuniversitet.
- Styrke rekrutteringen til samiske studier ved UiT –Norges Arktiske Universitet, UiN Sámi allaskuvla og HiNT gjennom særlige kampanjer og stipendordninger.
- Bidra til at Sametinget har stipender for samisk tolkeutdanning.
- Videreføre SUOHTAS- og andre etter- og videreutdanningstilbud for samiske lærere.
- Styrke samisk og samiskspråklig forskning, og bruken av samisk språk som vitenskapsspråk.
- Jobbe for å få forskermiljøene og storsamfunnet til å anerkjenne tradisjonell samisk kunnskap, erfaring og viten som viktige kunnskapsbaser for all samfunnsutvikling.
- At konsekvensutredninger av virkninger av ulike inngrep i samiske bruksområder skal utredes av kompetente fagmiljøer med samisk kulturkompetanse.
- Støtte prosjekter som tar sikte på å utvikle urfolksmetodologi og forskningsetikk.
- At samiske museer skal bruke samisk som hovedspråk og at det finnes egne støtteordninger for slike museer.
- Fortsatt støtte opp om etableringen av et eget senter for samisk tradisjonell kunnskap ved Sámi allaskuvla.

En mer slagkraftig kulturpolitikk på Sametinget

Samiske kunstnere og kulturarbeidere i verdensklasse

Árja mener det må gjøres en større innsats for å styrke kulturnæringene i Sápmi. Vi mener at vi selv skal ha kontrollen over vår kulturarv og selv få utvikle kulturen vår på egne premisser.

Tradisjonell duodji og nyskapende duodjivirksomhet må utvikles parallelt. Árja har bidratt til at Sametinget nå har mer fokus på samiske kulturnæringer.

Árja vil:

- Øke fokuset på duodji som kulturbasert næring og ivareta det kulturelle aspektet ved duodji, og sikre en mer målstyrt ordning for duodjtilskudd.
- At Duodjeinstituhitta skal utvikles til å kunne betjene hele det samiske området.
- Videreutvikle den eksisterende duodjiavtalen og kunstneravtalen som finnes mellom organisasjonene og Sametinget.
- At det etableres flere duodjiverksteder, også i byene.
- At det etableres en årlig nordisk samisk duodji- og designmesse.
- Få styrket rettsvernet til samisk tradisjonell duodji og kulturuttrykk som *luohti* (joik) og musikk.
- At samiske artister med potensiale til å nå ut til et verdensmarked får egne oppfølgingsprogrammer.
- At Internasjonalt Samisk Filmsenter, NuorajTV og andre samiske filmmiljøer har muligheter for videreutvikling.
- At det rekrutteres flere samiskspråklige forfattere og at Sametingets tilskuddsordninger for samisk skjønn- og faglitteratur økes.
- At arbeidet med å få teaterbygg for Beavvváš Sámi Našunálteahter må prioriteres
- Sikre samiske teatre forutsigbare økonomiske rammer.
- Sikre flere arbeidsstipender til samiske kunstnere, forfattere og filmarbeidere slik at flere kan livnære seg av slik virksomhet.
- At et nasjonalt samisk kunstmuseum må etableres

Mangfoldig samisk idrett

Samisk idrett – en viktig kulturbærer

Samisk idrett er like mangfoldig som samekulturen selv. Árja vil at Sametinget aktivt støtter opp om den allsamiske idretten.

Árja vil:

– At samisk deltagelse i internasjonale idrettsarrangementer som Arctic Winter Games prioriteres og **Sámi Valaštallanlihttu sikres forutsigbare økonomiske rammer.**

Støtte opp om omorganisering av organisasjonene som arbeider med samisk reinkappkjøring, sikre forutsigbare økonomiske rammer

-Bidra til etablering av en samisk reinkappkjøringsarena

– **At arbeidet med samisk fotball sikres gjennom midler til organisering og drift.**

– At samiske idrettsgrener og konkurranseformer som reinkappkjøring, Samemesterskapet på ski/lassokasting skal gis særlig status og prioritet i forbindelse med støtteordninger fordi de er viktige kulturformidlere.

– At samiske idrettstalenter skal kunne få støtte fra Sametinget gjennom egne idrettsstipend.

– At det arrangeres en egen årlig samisk idrettsgalla.

Gode helse- og omsorgstjenester for samer

Helsetjenester for den samiske befolkningen må ivareta samisk språk og bygge på samisk kulturforståelse. Det er fortsatt for få samisktalende leger og helsearbeidere.

Árja vil ha økt rekruttering av samisktalende studenter til helsefaglige utdanninger. Nødmeldetjenesten for samiskspråklige må utvikles og sikres økonomisk. Rusproblematikk i samiske miljøer er et alvorlig samfunnsproblem som Sametinget må engasjere seg mer i.

- At det etableres en nasjonal samisk nødmeldetjeneste, med døgnbetjent samisk språkkompetanse, finansiert av departementet.
- At samisktalende pasienter skal møtes av samisktalende personell på sykehus, og under behandling skal pasienten få all informasjon på samisk og å ha rett til å kommunisere med helsepersonellet på sitt eget språk.
- At alle samiske barn som må plasseres i fosterhjem, kommer i samiske fosterhjem om mulig. Barnas samiske identitet og språk og kulturbakgrunn må ivaretas av barnevernet. **Barnevernansatte skal ha nødvendig samisk kulturkompetanse.**
- Arbeide for at det lages en egen tiltaksplan på Sametinget som omhandler rusmisbruk blant samer.
- Videreføre arbeidet med å bekjempe vold i nære relasjoner i de samiske samfunnene**
- Arbeide for at myndighetene opprettholder og styrker spesialisttjenestene for den samiske befolkningen, og bidra til fullføring av Samisk helsepark i Karasjok.
- Arbeide for etablering av et støtteapparat for samiskspråklige som lider av alvorlige sykdommer, herunder kreftpasienter og psykisk syke.
- At pasienter får oppholde seg i hjemkommunen samtidig som de mottar behandling fra et sykehus ved å styrke telemedisinen.
- At det skal være tilgang til døgnkontinuerlig samisk tolketjeneste.
- At det må etableres en egen samisk kriminalomsorg.

Østsamenes og pitesamenes språk og kultur

Vi tar ansvar for minoritetene i minoriteten

Sametinget bør arbeide for å sikre øst- og pitesamene representasjon på Sametinget og prioritere arbeidet med å styrke øst- og pitesamisk kultur. Árja mener at øst- og pitesamenes språk og kultur er i særskilt sårbar situasjon og at

deres situasjon og deres rettigheter til å utøve sin egen kultur skal styrkes etter rådføring med representanter for øst- og pitesamene.

Árja vil:

- Ta initiativ til en tettere dialog mellom Sametinget og representanter for øst- og pitesamene.
  - Sikre økonomisk støtte til synliggjøring og styrking av pitesamisk språk og kultur gjennom blant annet tilskudd til Pitesamisk senter, Duoddara Rafe.
  - Sikre økonomisk støtte til synliggjøring og styrke østsamenes organisasjoner, østsamisk kultur og språkbevaring.
- At det vurderes hvorvidt valgordningen til Sametinget skal inneholde mekanismer for å sikre øst- og pitesamisk representasjon på Sametinget.
- At Sametinget arrangerer en egen konferanse om hvordan Sametinget bedre skal kunne ivareta østsamenes interesser i fremtiden, også gjennom arbeidet i Samisk Parlamentarisk Råd.

Sametinget og grenseoverskridende samarbeid

Árjas visjoner og fremtidstanker

Árja ønsker å styrke samarbeidet mellom Sametingene i Finland, Norge og Sverige. **Árja ønsker å videreutvikle seg som et grenseoverskridende samisk parti og har som målsetning å stille lister ved Sametingsvalgene i Finland, Norge og Sverige.**

Det som kjennetegner de samiske samfunnene, er en rik og mangfoldig kultur. For at mangfoldet i den samiske kulturen skal sikres for fremtiden mener Árja at alle samiske rettighetssaker må koordineres bedre og sikres god fremdrift.

Árja vil:

- Det må etableres en handlingsplan for gjennomføring av FNs Urfolkserklæring i Nordisk rett

- Det må lages en studie av erfaringene samene i Norge har hatt med ILO konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk.
- Nordisk Samekonvensjon må være i tråd med folkerettslige krav, og sikre samenes rett til selvbestemmelse som urfolk og gi vern mot arealinngrep i samiske områder.
- Sametingene må styrke sitt samarbeid på tvers av langegrensene og med andre urfolk og Samisk Parlamentarisk Råd må få egen status i internasjonale organer slik som Arktisk Råd og Nordisk Råd.
- Sametinget må sikres grunnlovsbeskyttelse i ny grunnlovsbestemmelse som omhandler samene som landets urfolk.
- Det grenseoverskridende samiske samarbeidet, særlig ungdomsarbeidet til Samisk Parlamentarisk Råd, og samiske ungdomsorganisasjoner, må sikres gode rammevilkår for sitt arbeid.
- Det må nedsettes en nasjonal **forsoningskommisjon** for å dokumentere forsoningsprosessen og dets virkninger, og **forsoningshistorien** må **synliggjøres og formidles på skoler og på museer.**

SISTE SIDE- BILDER AV TOPPKANDIDATENE FRA ALLE
SEKS VALGKRETSER

www.arja.no

Kontakt oss:

arjbellodat@gmail.com

Følg oss på Facebook: (QR-kode)

